

Тетяна КОВАЛЬ,

orcid.org/0000-0001-6491-4010

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри мистецьких дисциплін, дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) tanyabyzja@ukr.net*

ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Виховання різнобічно та гармонійно розвинутої особистості молодшого школяра в умовах нової української школи є одним із найважливіших завдань на сучасному етапі розвитку суспільства, у якому збагачення духовного світу дитини передбачає формування творчого потенціалу та внутрішньої культури, забезпечення духовної єдності поколінь. Виховання маленьких громадян повинно бути спрямовано насамперед на розвиток їхніх гуманістичних почуттів, формування національних і загальнолюдських цінностей. Тому відродження народної пісенної культури набуває великого значення у справі виховання учнів нової української школи.

У процесі теоретичного аналізу визначено виховні можливості української народнопісенної творчості. Обґрунтовано необхідність акцентувати увагу молодших школярів на ідейно-дидактичному характері народної пісні, адже пісенний фольклор є полісистемним засобом формування особистості, оскільки водночас впливає на духовно-інтелектуальну, емоційну й інші сфери людини, морально та психологічно налаштовує її до праці, а вдале теоретико-методичне використання етнопедагогічних засобів забезпечує естетичний розвиток учнів, високу культуру сприймання різних видів мистецтва.

Проведений пілотний експеримент дозволив зробити висновки про рівні ставлення сучасних молодших школярів до української народної пісні, визначив основні вміння та навички використання учнями народних пісень. Отримані результати свідчать про необхідність упровадження в освітній процес початкової школи таких форм роботи, які сприяли б поглибленню знань про українську народну пісню, активізували інтерес дітей до витоків національного пісенного фольклору через духовно-практичну діяльність.

Запропоновано форми виховної роботи з учнями початкових класів, спрямовані на естетизацію їхнього ставлення до української народної пісні.

Ключові слова: *українська етнопедагогіка, виховний потенціал народнопісенного фольклору, народна пісня, музичні пісенно-обрядові традиції.*

Tatiana KOVAL,

orcid.org/0000-0001-6491-4010

Candidate of Pedagogic Sciences,

*Associate Professor at the Department of Artistic Disciplines, Preschool and Elementary Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) tanyabyzja@ukr.net*

EDUCATION OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF THE UKRAINIAN NATIONAL SONG IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The upbringing of a comprehensively and harmoniously developed personality of a younger student in the new Ukrainian school is one of the most important tasks at the present stage of development of society, in which the enrichment of the spiritual world of the child involves the formation of creative potential and internal culture, ensuring the spiritual unity of generations. The upbringing of young citizens should be aimed primarily at the development of their humanistic feelings, the formation of national and universal values. Therefore, the revival of folk song culture is of great importance in the education of students of the new Ukrainian school.

In the course of a theoretical analysis, the educational opportunities of Ukrainian folk art are determined. The necessity of focusing the attention of younger schoolchildren on the ideological didactic nature of a folk song is justified, because song folklore is a polysystemic means of personality formation, since it affects both the spiritual, intellectual, emotional and other spheres of a person, morally and psychologically sets him to work, and a successful theoretical and methodological the use of ethno-pedagogical means ensures the aesthetic development of students, a high culture of perception of various types of art.

The pilot experiment made it possible to draw conclusions about the level of relations of modern elementary schoolchildren to Ukrainian folk songs, and determined the basic skills and abilities of students to use folk songs. The results obtained indicate the need to introduce such forms of work into the educational process of the elementary school that would deepen knowledge of the Ukrainian folk song, activate children's interest in the origins of national song folklore through spiritual and practical activities.

The proposed forms of educational work with primary school students, aimed at a esthetizing their relationship to Ukrainian folk songs.

Key words: *Ukrainian ethnopedagogy, educational potential of folk-folklore, folk song, musical ritual traditions.*

Постановка проблеми. Проголошення незалежності України, становлення держави актуалізують проблему національного відродження, розвитку національної школи і системи виховання. У зв'язку із цим існує необхідність в пошуку концептуальних підходів, що сприяють відродженню вітчизняних культурно-історичних, освітньо-виховних і духовно-національних традицій. Забезпечення національного характеру освіти, на думку О. Отич, стає можливим завдяки відтворенню в її змісті національних традицій, осмисленню культурно-історичного і художнього значення досягнень українського народу (Отич, 2007: 491).

Аналіз досліджень. Історіографічний метод дослідження дозволив виділити основні віхи становлення наукового інтересу до виховних можливостей народнопісенної творчості. Відомі діячі української культури (В. Гнатюк, М. Драгоманов, Ф. Колесса, О. Потебня) популяризували український фольклор, акцентуючи увагу на його виховному потенціалі. Праці українських етнографів кінця XIX – початку XX ст. (Йосипа та Данила Лепких, А. Малинки, А. Оніщука) висвітлюють регіональні особливості використання фольклорного матеріалу в національному вихованні молодого покоління. Виховний досвід українського народу відбився у творчості багатьох українських письменників: С. Васильченка, І. Котляревського, П. Куліша, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка. Відомі педагоги XX ст. активно вдавалися до засобів народної педагогіки. На її раціональному ґрунті побудована педагогічна система А. Макаренка. Палким прихильником і пропагандистом традицій народного виховання був В. Сухомлинський.

Метод єдності історичного і логічного, застосований під час аналізу сучасної педагогічної літератури, дозволив констатувати наявність посиленого інтересу вітчизняних дослідників до окремих аспектів даної проблеми. Серед них: проблеми виховання школярів на музичних пісенно-обрядових традиціях (О. Аліксійчук, Р. Дзвінка, Р. Осипець, О. Отич, Г. Падалка й ін.); шляхи використання народного музичного мистецтва рідного

краю у вихованні молодого покоління (С. Борисова, С. Крамська, Л. Побережна, Л. Масол, В. Смирнова, Р. Ткач та ін.); етнокультурні особливості національних традицій, пов'язані із проблемою використання ідей народної педагогіки в освіті (В. Болбас, П. Ігнатенко, Ю. Руденко, З. Сергійчук, М. Стельмахович, Е. Сявакко, Д. Федоренко). Отже, наявність цих досліджень свідчить про те, що заявлена проблема активно розробляється серед учених. Але, як показав проведений теоретичний аналіз, питання, що стосуються використання української народної пісні в освітньому процесі нової української школи, потребують додаткових наукових досліджень.

Народно-пісенне мистецтво має потужний виховний потенціал, що робить його дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості, засобом гуманістичного виховання.

Метою статті є визначення ролі української народної пісні як одного з найефективніших засобів педагогічного впливу на особистість молодшого школяра; діагностика оціночних суджень учнів початкових класів щодо значення та ставлення їх до народнопісенної творчості; виокремлення форм виховної роботи в освітньому процесі школи I ступеня шляхом упровадження народних ігор на музично-фольклорній основі, інсценівок дитячих народних пісень, обрядів, фольклорних свят, конкурсів, вікторин, концертів, народно-пісенних проєктів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях, проведених у рамках етнопедагогіки, активно вивчаються педагогічні можливості українського пісенного фольклору та шляхи його використання в освітньому процесі загальноосвітньої школи. Особливу увагу сфокусовано на проблемах початкової школи. Оскільки, на думку вчених, саме в молодшому шкільному віці формується світоглядна позиція особистості, зокрема її національна самосвідомість (Кіт, 2008: 7).

Народні пісні – це складна форма народної музично-поетичної творчості. Функціональний аналіз визначив «виховне поле» української народної пісні. У всі часи і в усіх народів основною

метою виховання була турбота про збереження, зміцнення і розвиток народних звичаїв і традицій, про передачу прийдешнім поколінням життєвого, виробничого, духовного, зокрема й педагогічного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Сила народної педагогіки, народних традицій і обрядів полягає в людяному, гуманному підході до особистості вихованця. Для вирішення цього завдання в народній педагогіці використовувалися найрізноманітніші засоби. І одним із найбільш ефективних засобів педагогічного впливу на особистість вважається українська народна пісня.

Музична спадщина українського народу – це унікальне джерело історико-культурних досягнень, безцінний засіб збагачення сучасної педагогіки як в теорії, так і у практиці виховного процесу. «Оскільки в народній пісні відображаються почуття народних мас, то можна сказати, що через неї ми безпосередньо розмовляємо з попередніми поколіннями», – зазначав відомий український педагог Г. Ващенко (Ващенко, 2003: 20).

Любов до народної пісні – глибинне духовне начало людського життя, і кожна дитина генетично несе в собі зачатки тієї музичної свідомості, на якій у далекому минулому виросла потужна стихія народного музичного мистецтва. Підкреслюючи педагогічне значення народного пісенного мистецтва у становленні особистості, В. Сухомлинський писав: «Мелодія і слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання» (Антонова, 2017: 208). Саме музичний образ загострює емоційну чутливість дитини, а мелодія «пробуджує яскраві фантазії, доносячи до дитячої душі не тільки красу світу, а й людську велич і гідність. Розвиваючи в дитини здатність відчувати музику, ми робимо її потреби й устремління благородними» (Отич, 2019: 130).

Українська народна пісня має здатність формувати розуміння краси навколишнього світу, зокрема природи рідного краю. Вона виховує витонченість світосприйняття, розвиває духовні потреби й інтереси, творчі здібності, у результаті формує емоційно-естетичне ставлення до дійсності та мистецтва (Коваль, 2016: 332). Яскравими зразками можуть стати відомі українські народні пісні, що оспівують красу рідної землі, наприклад: «Стоїть гора високая, по-під горою гай, зелений гай, густесенькій, неначе справжній рай»; «Ніч яка місячна, ясна, зоряна, видно, хоч голки збирай <...>».

Неоціненно значення української народної творчості й у трудовому вихованні дітей. Народні

пісні супроводжували і стимулювали трудовий процес; усім розмаїттям своїх художніх, емоційних, атрибутивних, пісенно-музичних засобів вони сприяли вихованню любові до нелегкої землеробської праці, до землі, до хліба: «Ой ти, лану, ланочку, скажи мені правдочку. Чи дамо полю волю, а рукам спокою», «Кінець нивонці, кінець, понесемо ми вінець. Потиснули, пов'язали, у кіпоньки поскладали».

Ідеї народності на сучасному етапі їх осмислення не тільки мають теоретичний характер, а й творчо реалізуються в освітньому процесі шкіл України. Зокрема, під час пілотного експерименту, яким були охоплені учні початкових класів загальноосвітніх шкіл м. Вінниці, проведено опитування учнів третіх класів з метою з'ясування ставлення молодших школярів до народної пісні та діагностики рівня їхньої зацікавленості українською народнопісенною творчістю. Під час оцінювання рівнів ми спиралися на такі показники, як: знання народнопісенної творчості, мотиви художніх переваг, адекватність сприйняття художнього змісту пісні та здатність до творчої інтерпретації його результатів.

Щоб з'ясувати, чи знають діти українські народні пісні, звертаються до них у повсякденному житті та з якою метою, ми використовували контактне анкетування змішаного типу. На запитання «Чи любиш ти пісні?» усі 38 вихованців відповіли позитивно. Це свідчить про близькість музичної творчості самій природі дитини, про її чуттєвість і емоційність. Наступне питання «Які пісні ти любиш найбільше?» розділило клас на кілька груп. Найбільша група, 24 дитини (63%), віддали перевагу сучасним пісням, що говорить про значний вплив масових засобів інформації, а саме телебачення й інтернету, на свідомість молодших школярів. 8 респондентів (21%) проявили інтерес до дитячих пісень і пісень із кінофільмів. І тільки 6 з опитаних (16%) віддали перевагу українським народним пісням. На питання «Яка народна пісня тобі подобається найбільше? Чому?» школярі називали найбільш поширені: «Подоляночка», «Галя по садочку ходила», «Ой, хто, хто, Миколая любить», «Іхав козак за Дунай», вибираючи таку мотивацію: «Саме таку пісню я вивчив на уроці», «Ми співаємо в сім'ї, коли до нас приходять гості». Мотивуючи таким чином свої переваги, діти відштовхуються здебільшого від утилітарних міркувань, не звертають увагу на художні особливості твору, на зміст пісні.

Для з'ясування адекватності сприйняття художнього змісту пісні, а також здібностей до творчої інтерпретації її результатів ми запропо-

нували дітям намалювати улюблену українську народну пісню. Аналіз дитячих малюнків показав, що в більшості дітей наявна величезна прив'язка до змісту пісні. Саме цей чинник домінує під час вибору сюжету малюнка. Наприклад, зображуючи пісню «Галя по садочку ходила», школярі здебільшого малювали дівчинку, яка ходить по саду і шукає хустинку. Менш представлений у дитячих роботах емоційний бік сприйняття пісні, засобами втілення якого виступили колірне рішення малюнка і його композиційна побудова. Зокрема, у роботах 22 учнів (57,9%) використовується колірна гамма не відповідає характеру самої пісні, що свідчить про неповне розуміння чуттєвого змісту народнопісенного твору.

Підтвердженням отриманих результатів стали і складені дітьми казки на теми українських народних пісень (наприклад, «Казка про Подоляночку»). На відміну від малюнків, у своїх казках школярі частіше (73,7%) залучали героїню в сюжети, далекі від змісту самої пісні. Отже, проведений аналіз дитячих робіт засвідчив невміння більшості дітей творчо інтерпретувати (без педагогічного супроводу) результати художнього сприйняття народної пісні.

Кінцева обробка отриманих під час експерименту даних дозволила виділити рівні ставлення дітей до народної пісні. Зокрема, 31,6% респондентів виявили індивідуальний рівень ставлення, який характеризується цілковитою або частковою відсутністю зацікавленості народними піснями, їх незнанням, неадекватним їх сприйняттям і невмінням творчо інтерпретувати. 47,4% дітей перебувають у рамках стихійно-емоційного рівня – їм подобаються українські народні пісні, вони називають деякі з них, але здебільшого переваги школярів обмежуються побутовим рівнем їх використання. Найвищий рівень ставлення – творчий – притаманний лише 21% випробуваним. Цю категорію дітей приваблює не тільки зовнішній зміст пісень, але й емоційна їхня глибина. Школярі, які виявили творчий рівень ставлення до народної пісні, здатні відчути її настрій, динаміку розвитку мелодії, творчо інтерпретувати її зміст. Узагальнені дані експериментального дослідження представлені на рис. 1.

Отримані результати експерименту свідчать про необхідність упровадження в освітній процес початкової школи таких форм роботи, які сприяли б поглибленню знань про українську народну пісню, активізували інтерес дітей до витоків національного пісенного фольклору через духовно-практичну діяльність. Найбільш ефективними формами, на нашу думку, є музично-рольові ігри,

інсценування, фольклорні свята, конкурси, вікторини, концерти, народно-пісенні проекти.

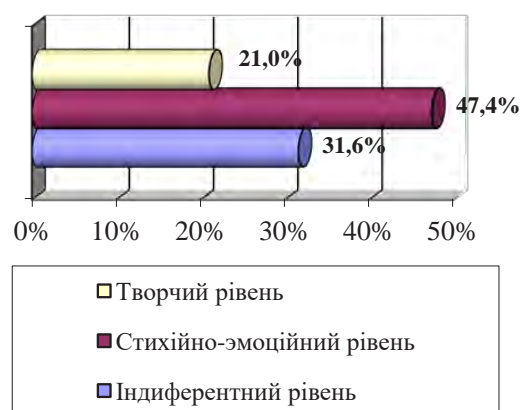

Рис. 1. Рівні ставлення молодших школярів до народної пісні

Зокрема, побудовані на фольклорному матеріалі дитячі ігри («Подоляночка», «Огірочки») й інсценування українських народних пісень («Я Коза Дереза», «Ходить Гарбуз по город», «Мала баба три сини») сприяють розвитку морально-естетичних почуттів. Одним із важливих шляхів виховання шанобливого ставлення до української народної пісенної спадщини є проведення в позакласний та позаурочний час фольклорних свят («Івана-Купала», «Святого Миколая», «А вже весна <...>»), конкурсів народної пісні, концертів, що виховують у дітей повагу до національних цінностей, історії, викликають інтерес до духовних витоків традицій.

Однією із сучасних і найбільш продуктивних, на нашу думку, форм роботи з молодшими школярами з вивчення ними пісенного фольклору є проєктна діяльність. Орієнтовними темами художнього освітньо-виховного проєкту можуть бути: «Природа в українській народній пісні», «Коліскові наших мам», «Квіти в українській пісні», «Материнські обереги», «Чарівний світ народної казки», «Зимова обрядова фантазія» та ін. У процесі виконання таких проєктів молодші школярі починають краще розуміти зміст українських народних пісень, у них розвивається здатність до творчої їх інтерпретації.

Висновки. Українська народна пісня є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на особистість молодшого школяра. Це унікальне джерело збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і у практиці освітнього процесу. Народно-пісенне мистецтво має потужний виховний потенціал, що робить його дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості, засобом гуманістичного виховання.

Незважаючи на загальне визнання народної пісні як одного з ефективних засобів виховання школярів, її використання в освітньому процесі шкіл України є не досить ефективним. Про це, зокрема, свідчать результати спеціального дослідження оціночних суджень учнів початкових класів, яке показало переважання в них стихійно-емоційного рівня ставлення до народної пісні.

Подолання національного нігілізму щодо народної пісні передбачає виховання дітей в дусі патріотизму, поваги до культурної спадщини нації. Для цього потрібне збагачення форм виховної

роботи шляхом упровадження ігор на музично-фольклорній основі, інсценівок дитячих народних пісень, обрядів, фольклорних свят, конкурсів, вікторин, концертів, народно-пісенних проєктів.

У цьому ж контексті правомірно говорити про актуальність і доцільність упровадження в педагогічний процес вітчизняних вишів послідовного вивчення української етнопедагогіки як необхідної умови формування свідомого, професійно підготовленого, компетентного педагога, здатного культивувати в майбутніх вихованців почуття національної гідності й етнічної приналежності до свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Темперамент та емоції. *Твори* / Г. Ващенко. Київ, 2003. Т. 5 : Хвороби в галузі національної пам'яті. С. 17–26.
2. Кіт Г., Тарасенко Г. Українська народна педагогіка : курс лекцій : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Едельвейс і К, 2008. 302 с.
3. Коваль Т. Психолого-педагогічні особливості використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі з молодшими школярами. *Молодий вчений* : науковий журнал. №11 (51). Херсон, 2017. С. 329–334.
4. Отич О. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / за ред. І. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. 752 с.
5. Отич О. Виховання як духовне преображення особистості. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». 2019. Вип. 8. С. 125–135.
6. В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю : збірник наукових праць / за ред. О. Антонової, В. Павленко. Житомир : ФОП Левковець Н. М., 2017. 252 с.

REFERENCES

1. Vashchenko H. Temperament ta emotsii. *Tvory*. [Temperament and emotions.] Writings / Kyiv., 2003. T. 5: Diseases in the field of national memory, pp. 17-26. [in Ukrainian].
2. Kit H. H. Ukrainiska narodna pedahohika [Ukrainian Folk Pedagogy] lecture course: textbook for students of higher educational institutions./ H. H. Kit, H. S. Tarasenko. Vinnitsa : Edelveis i K, 2008. 302 p. [in Ukrainian].
3. Koval T. V. Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti vykorystannia muzychnoho folkloru v navchalno-vykhovnii roboti z molodshymy shkoliaramy [Psychological and pedagogical features of the use of musical folklore in educational work with younger students]. *Young scientist: a scientific journal*, Nr 11 (51), Kherson. 2017, pp. 329-334. [in Ukrainian].
4. Otych O. M. Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia : teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Art in the system of development of creative personality of a future teacher of vocational training: theoretical and methodological aspects] : monograph / Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2007, 752 p. [in Ukrainian].
5. Otych O. M. Vychovannia yak dukhovne preobrazhennia osobystosti [Education as a spiritual transformation of personality]. // *Bulletin of postgraduate education. Series: Pedagogical Sciences*. 2019. Vyp. 8. pp. 125-135. [in Ukrainian].
6. V.O. Sukhomlynskyi u dialozi z suchasnistiu [Sukhomlinsky in dialogue with modernity]. *Team. sciences. works*, Zhytomyr : FOP Levkovets N.M., 2017. 252 p. [in Ukrainian].